

Međutim, u vezi s rađanjem preporodnog pokreta u Dalmaciji nameće se pitanje, da li je i koliko imao u tome udjela utjecaj revolucionarnih ideja s Apeninskog poluotoka. Ravlić, na primjer, tvrdi da je »i karbonarski pokret našao odjeka u Dalmaciji« (126), ali slučaj sa zatvaranjem Stjepana Ivičevića iz 1820, kako sam napominje (126, bilj. 5), ne pruža još za to dovoljan dokaz, a ni nov podatak o kanoniku J. Godeassi-ju iz 1830, koji je, kao savjetnik zadarskog namjesništva, »s najvećom strogosti« primjenjivao naredbu o relegiranju nepoćudnih studenata (131), ne kaže ništa određenije. Ako uzmemo u obzir da su mladići iz Dalmacije odlazili na studije u Padovu i ondje bili neposredno izloženi utjecajima revolucionarnih ideja — u 40-tim godinama Mlade Italije — onda je vrijedno posebne obradbe pitanje, kako su duboko ti utjecaji dopirali i koliko su uspjeli da olakšaju ili ubrzaju buđenje hrvatske odnosno srpske nacionalne svijesti u Dalmaciji. A upravo je ovo potonje odlučno, jer su ideje talijanskog Risorgimenta, zahvaljujući prije svega svojoj revolucionarnosti, nesumnjivo pojačavale opasnost odnarođivanja građanske inteligencije — o njoj se tada isključivo radilo — u tadašnjoj Dalmaciji (i Istri).

J. Šidak

STJEPAN ANTO L J A K, POBIRANJE MARTURINE, CRKVENE DESETINE I VOJŠČINE U ZADARSKOM DISTRIKTU (1435). STARINE 49, 1959, str. 227—234.

U svojoj odličnoj raspravi o »Martbrini, slavonskoj daći u srednjem vijeku« (Rad 157, 1904, str. 114—213) Vjekoslav Klaić je došao do uvjerenja, da to podavanje nije u Hrvatskoj, dakle na teritoriju između Gvozda i mora, bilo »neka opća zemaljska daća, koja bi utjecala u kraljevsku ili bansku blagajnicu kao u Slavoniji...« (160). Činilo mu se, da na osnovu triju podataka, koje je za XV. st. našao, može zaključiti, kako je marturina ondje »naprosto daća kmetova gospodi ili odšteta nižih službenika velikašima za uživanje darovanih ili ustupljenih im posjedovanja« (n. mj.). Ali, on se nije zaustavio na ovim tvrdnjama, već je pokušao pronaći uzroke različitom poreznom sistemu s jedne i druge strane Gvozda. I tada je, pozivajući se na Ludovikovu ispravu Draginićima iz 1370 (za koju mu je prijepis ustupio Jelić), zaključio, da su »plemići kraljevine Hrvatske, koji su izvodili lozu 'od dvanaest plemena hrvatskih', uživali osobite slobostine (libertates), na kojih su temelju držali svoja posjedovanja« (161). Spojivši podatke te isprave sa sadržajem tzv. »pacta conventa«, našao je najzad odgovor na postavljeno pitanje: »Ugovor kralja Kolomana sa starješinama hrvatskih plemena najbolje nam tumači, zašto u hrvatskoj kraljevini nema poslije njega zemljarine ili marturine kao javne zemaljske daće; obratno opet ta okolnost, što se u Hrvatskoj ne daje marturina ni kralju kroza sva poznija vremena najtemeljitiije dokazuje vjerodostojnost sačuvanoga nam ugovora ili pakta između kralja i gospodujućega hrvatskoga plemstva« (162). Te su tvrdnje utoliko točne, ukoliko je Klaić nastojao naći u njima odgovor na pitanje, u čemu se sastojala osnovna povlastica plemića dvanaestero plemena. No, stavljajući postanak 12 plemena na osnovu »pacta conventa« u g. 1102, Klaić je stvarni razvitak datirao 250 godina prerano; uza sve to je ipak točno predmnijevao, da je upravo oprost od poreza bila osnovna slobostina plemića 12 plemena. A kako

je za njega pojam plemića bio identičan s pojmom Hrvata, to je smatrao, da je marturina u Hrvatskoj bila ili »daća kmetova gospodi« (160) ili daća na kraljevskom teritoriju.

Na osnovu isprava, s kojima je tada raspolagao, kao i onih pojmova o društvenom razvitku, koji su tada postojali, Klaić nije mogao doći do drugih rezultata. Iako su bile osnovane na netočnim pretpostavkama, njegove su tvrdnje u osnovi bile točne: marturinu treba i u Hrvatskoj tražiti na kraljevskom posjedu, ali je u »prva tri stoljeća« u Hrvatskoj nema. Klaić daje, štoviše, i jedno tumačenje za postanak marturine u Hrvatskoj: preuzimanje velikaških posjeda i utvrda — on navodi primjer Knina — u ruke kralja i uvođenje marturine kao daće na takvim posjedima. Pa čak i tada, kad se postanak 12 plemena stavi u XIV. st., ostaje točna osnovna Klaićeva tvrdnja, da marturina »prva tri stoljeća« nije kao daća u Hrvatskoj postojala. Ako je dakle Antoljak htio izdanjem zakupa marturine i desetine g. 1435 u zadarskom distriktu dokazati protivno, onda je najprije morao pokazati, u čemu je Klaić pogriješio. On je zamjerio Klaiću, što među izvorima nije naveo »i onu vrlo važnu štampanu listinu od 9. IX. 1403. godine«, i mjesto da sam pokaže, u čemu je njena važnost, on pušta, »da nam ona sama prvo govori« (233). No kad bi isprava doista mogla sama govoriti, onda bi ona svjedočila o nastojanju jednog zadarskog građanina da se s pomoću lažnih tvrdnja o privilegijama zadarskih građana oslobodi od plaćanja marturine i vojščine na hrvatskom teritoriju. Vlast Ladislava Napuljskog nije dopirala do Ostrovice! To je bio vjerojatno osnovni razlog, zašto Klaić nije tu listinu naveo, iako Antoljak, čini se, smatra, da ju je Klaić hotimično izostavio. Pritom je sam bio prerano uvjeren da je sakupio sve podatke iz XV. st., »jer tobože iz 15. stoljeća imamo ne samo 3 nego 4 isprave, koje su štampane prije navedene Klaićeve radnje o marturini, plus sada evo i ovaj naš spis...« (232—3). Međutim, i ja bih mogla postaviti pitanje, zašto Antoljak nije »naveo i onu vrlo važnu štampanu listinu« od 24. VIII. 1479, koja je štampana 1917 u Acta Keglevichiana (MSHSM XLII, str. 21), a kojom Matijaš Korvin oslobađa Šimuna Keglevića od »universos proventus nostros mardurinales, qui de possessionibus prefati Simonis Keglewygh... in regno nostro Croatiae existentibus consequenterque e medio populorum et iobagionum suorum in eisdem possessionibus et porcionibus possessionariis commorancium maiestati nostre singulis annis provenire deberent« — kad ne bih bila svijesna da se svakom historičaru može to dogoditi.

Usprkos tome što je našao samo jedan novi podatak o marturini iz XV. st., Antoljak misli, da protiv Klaića može postaviti ovu tvrdnju: »Svakako je dakle očito, da su i u Hrvatskoj kao i u Slavoniji kmetovi plaćali marturinu ili 'kunu' povezanu sa plaćanjem crkvene desetine« (233; potcrtala N. K.). I umjesto da nastoji svoj novi nalaz protumačiti tako da odbaci ili ispravi mišljenje Klaića, on se i ovdje zadovoljava samo prepričavanjem izvora. Moralo se naime i njemu sâmo od sebe nametnuti pitanje, kako marturina, kojoj u Hrvatskoj sve do 1360 nema traga, postaje najednom podavanje kmetova gospodi? Klaić joj, kako sam već rekla, nije niti u XV. st. želio dati neko općenito značenje. Međutim, ovo nekoliko podataka o marturini od druge polovice XIV. st. dalje jasno pokazuje, da su moje pretpostavke o uvođenju tog poreza kao općeg u vrijeme uspostave kraljevske vlasti za Ludovika I. bile točne (HZ IX, 98—99). Upravo na onom teritoriju, koji je u Hrvatskoj došao najprije u kraljeve ruke, t. j. u lučkoj županiji, odnosno ostrovičkom

kastrumu, pojavljuje se marturina kao »opća zemaljska daća«. Kad je za posljednjih Arpadovića marturina postala u Slavoniji privatno podavanje kmetova vlasteli, Anžuvincima nije preostalo drugo, nego da uspostave regalna prava i da na njihovu osnovu uvedu i novi porez na zemlju (*lucrum camere*). No kao što im nije uspelo da marturinu u Slavoniji zamijene s *lucrum camere*, uveli su i u Hrvatskoj, kako se može razabrati iz podataka o marturini, također samo marturinu.

Iako ne namjeravam ovdje ulaziti u podrobnije tumačenje ovog dokumenta iz 1435, ipak ću pokušati na osnovu poznatog materijala razjasniti neke činjenice, koje on sadržava. Naime, pita se kako je došlo do toga, da su ostrovički kaštelani ubirali marturinu u zadarskom distriktu? Možda nam na to pitanje može, barem djelomično, odgovoriti sam izvor: činjenica, da marturinu u navedenim selima plaćaju bez iznimke i ninski i zadarski građani, a ne plaćaju je na pr. »villici comitis Ugri- ni in villa Terčići« (229), ne može biti slučajna. Ugrin je vjerojatno kao hrvatski plemić — on je iz plemena Šubić — bio oslobođen plaćanja, a takav privilegij nisu građani Zadra i Nina uživali. Iz izvora se jasno razabire, da se marturina ubirala ovdje, kao i drugdje, već prema tome, kakva je privilegija uživao vlastelin, na čijem se posjedu kmet nalazio. Zbog toga se marturina ne određuje po selištima u cjelini, već prema vlasnicima zemlje. Trebalo bi dakako utvrditi — želimo li tu pretpostavku i dokazati —, da li su vlasnici zemlje i ondje gdje se to izričito ne navodi (na pr: u Velikim i Malim Jošanima) bili također zadarski i ninski građani. Postavljam jedan kriterij koji pruža sam izvorni materijal, a da pritom ne namjeravam ulaziti u dublje tumačenje. To je po mom uvjerenju bila zadaća autora.

Podaci o crkvenoj desetini, koju u tim selima, izuzevši Male Jošane, ubire mletački zastupnik, upućuju na to, da se mletačka vlast, kao ni prije toga ostrovički kaštelani, nije sama ustručavala ubirati crkveno podavanje. No ninski je biskup iduće godine pokrenuo zbog toga parnicu (v. S. Ljubić, Listine IX, str. 90), koju je vjerojatno i dobio.

Autoru je najzad bila dužnost da objasni kako je došlo do toga, da zadarski građani plaćaju ostrovičkom kaštelanu i vojšćinu. Upućuje doduše na Klaića i Mažuranića (bilj. 6), ali oni nisu mogli znati što je vojšćina na zadarskom teritoriju.

I na kraju — autoru je »uopće neshvatljivo«, kako sam »došla na to, da čak stavim u mogućnost, da bi se pod terminom villici mogli razumijevati seoski suci«, kada zadarski katastik, kao i »ovaj dokumenat iz 1435. godine i suviše očito pokazuje, što su oni bili i koje su im obaveze« (str. 228, bilj. 8). Riječ je o mojoj recenziji autorova izdanja zadarskog katastika iz 15. stoljeća (HZ IV, 1951), gdje sam prilikom analize podataka iz vranskog kotara, vrlo oprezno iznijela gornju pretpostavku. Prvo, na što bih željela autora upozoriti, jest činjenica, da se nikada ne stidim svojih pretpostavaka, jer smatram, da je uvijek bolje o nekom problemu misliti nešto nego ništa. To najbolje dokazuje moja recenzija autorova vlastitog izdanja katastika: dok sam ja nastojala na *nekoliko strana* sažeti materijal, upozoravajući čitaoca na veliku vrijednost tog izvora za odnose između vlastele i kmetova, Antoljak se u svom uvodu zadovoljio sa svega *dvije rečenice*, koje, nažalost, nisu uopće točne. Jer o nekim »seoskim zajednicama« i odnosu »prema njihovim svjetovnim i crkvenim feudalnim gospodarima« (Starine 42, 1949, str. 373) nema u tekstu traga. Autor se uopće postavlja — kako to sada i ovo drugo izdanje jednog izvora pokazuje — na vrlo jednostavno stanovište: izdaje goli izvor, a zatim čeka, jer se

najzad netko mora pozabaviti izvorom, i traži u tuđem tekstu samo »neshvatljiva mjesta!« Međutim, da je i to »neshvatljivo mjesto« u mojem tekstu želio shvatiti, lako bi mogao razabrati, da sam sama sebi postavila pitanje, da li dužnost obrađivanja 1/2 gonjaja (zgona) vrše samo seoski suci, ili uopće svi kmetovi, koji imaju volove. Nije dakako točna njegova gornja tvrdnja, da ja »na osnovu obojega stvaram primjedbe o njihovim obavezama!« Svakako bi bilo po nauku vrlo korisno, kad bi autor, izdajući izvore, dodao i tumačenje i na taj način sam otvorio diskusiju o problemima, koje izvorni materijal uvijek u obilju pruža. Bilješke, kolikogod bile opsežne, ne mogu taj nedostatak nadomjestiti.

N. Klaić

MIHO BARADA, PRILOZI KRONOLOGIJI HRVATSKE POVIJESTI
(1062-1075), RAD JAZU 311, 1957, str. 185-217.

Ova posljednja rasprava što ju je prof. M. Barada napisao odiše doista tako neobičnim duhom, da je redakcija s pravom prebacila odgovornost za »način izlaganja« na autora potcrtavši da »se ne slaže s oštrim stavom autora prema drugim naučnim radnicima« (479). Oštre su riječi utoliko nerazumljivije, što je Barada sam činio *iste pogreške* u kronologiji kao i oni, kojima te pogreške zamjera. Razlika je samo u tome, što svoje mišljenje ne samo da ne nastoji ispraviti, već ga uopće ne navodi. Možda bismo uza sve to smatrali ovaj prilog pozitivnim doprinosom nauci, da autor nije, određivši sebi unaprijed cilj, nedopušteno postupao s izvorima. On je želio postaviti sasvim drugu kronologiju reformnim sinodima i papinskim poslanicama, koji su u XI. st. dolazili u Hrvatsku. Činilo mu se, da nakon analize izvora, koje je htio uzeti u obzir, smije ovako zaključiti: »Po tomu *Majnard je bio poslanik* u našim krajevima u *prvoj polovici g. 1063; kardinal Ivan u drugoj polovici te iste godine, a Teuzo g. 1064., ali poslije 1. IX.*« (198). Gledamo li na ova kronološka pitanja sa stanovišta općeg razvitka hrvatske povijesti, ona nam se čine nebitna, i to ona zaista i jesu. Ali, ako pristupimo rješavanju neke problematike s očitom namjerom da ukažemo na tuđe propuste, onda mora barem metoda rada biti besprikladna. Barada je mimoišao ne samo svoja prijašnja mišljenja, već i onaj materijal, koji nije bio u skladu s njegovim tvrdnjama; tumačenje je izvora prilagodio svojim potrebama. Osnovna vijest, koja ga je i potakla da promijeni svoje dosadašnje mišljenje, je bilješka u nedavno nađenom korčulanskom kodeksu iz XII. st., u kojemu se tvrdi: 1. da je papa Aleksandar II poslao u Hrvatsku Majnarda zbog zločina, koji je počinio Krešimir IV ubivši svog brata Gojslava. Majnard je usput održao i crkveni sabor s Dalmatincima; 2. da je iduće godine došao Teuzo, koji je također održao »generalni sinod«. Takvom datiranju Majnardova poslanstva najviše smeta autentična potvrda splitskih saborskih zaključaka od Aleksandra II, koje je i sam Barada dosada datirao 1060. godinom. Iako je tekst potvrde jasan (vidi F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske povijesti I, 1914, str. 236-238), t. j. papa potvrđuje, da je Nikola II. potvrdio zaključke sabora, koji je održao Majnard, Barada nalazi drugo tumačenje: »zaključci su Majnardova splitskog sinoda isti kao i reformnog lateranskog sinoda u travnju 1059, za Nikole II., zato ih sad Aleksandar II. potvrđuje« (188). I drugu poteškoću uklanja brzo: proglašava fundacionu ispra-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB